

METODICKÉ ZÁSADY VÝPOČTŮ EMISÍ Z DOPRAVY

Jiří Dufek, Vladimír Adamec, Jiří Jedlička

Centrum dopravního výzkumu, Česká republika

Emise produkované dopravou se v posledních letech velmi významně podílí na celkovém znečištění ovzduší. Z globálních vlivů je pak nejvýraznější vzrůstající podíl na skleníkovému efektu. Množství automobilů, i přes snahy různých redukčních opatření, ve světě rok od roku stoupá a tím dochází i k nárůstu emisí z dopravy.

Principy a metodické přístupy

K výpočtům emisí produkovaných dopravou je používána „Metodika stanovení emisí látek znečišťujících ovzduší pro všechny druhy dopravy“ (dále Metodika CDV), která byla schválena a doporučena Ministerstvem dopravy v roce 2001. Metodika zahrnuje pouze emise vzniklé přímo při provozu dopravních prostředků. V současné podobě metodika prozatím nezahrnuje emise z výroby elektrické energie spotřebované elektrickými vozidly ani emise z motorů ne-dopravních strojů a prostředků, používaných např. v zemědělství, stavebnictví, armádě nebo domácnostech.

Metodika zohledňuje následující požadavky a předpoklady

A	Předpoklad (požadavek)	Každý výsledek výpočtů produkce emisí z dopravy by měl být funkcí naměřených emisních faktorů dopravních prostředků, tzn. měl by přímo záviset na těchto faktorech.
	Zohlednění	Byla vytvořena databáze měřených emisních faktorů která je nedílnou součástí metodiky.
B	Předpoklad (požadavek)	Metodika by měla umožnit porovnat produkci emisí jednotlivých druhů dopravy, případně dalších mobilních zdrojů.
	Zohlednění	Metodika spočívá v rozdělení spotřeby pohonných hmot mezi jednotlivé druhy dopravy (přístup „top down“), po odpočtu spotřeby v zemědělství a odhadu v dalších resortech.
C	Předpoklad (požadavek)	Různé dopravní prostředky produkují při spálení stejného množství paliv rozdílná množství polutantů.
	Zohlednění	Kategorizace dopravních prostředků – rozdělení do celkem 23 kategorií podle charakteristických znaků, které rozhodující měrou ovlivňují emisní zátěž.
D	Předpoklad (požadavek)	Novější osobní vozidla splňující limity EURO najezdí ročně podstatně více kilometrů než starší vozidla nevybavená účinnými katalyzátory.
	Zohlednění	Distribuce spotřeby pohonných hmot se provádí u vybraných kategorií podle ujetých kilometrů proběhů.
E	Předpoklad (požadavek)	Tzv. „skleníkové plyny“ mají jiné účinky než ostatní polutanty a proto by se měly kalkulovat a hodnotit odděleně.
	Zohlednění	Při kalkulaci emisí oxidů dusíku a uhlovdíků se vyčleňují metan a oxid dusný a ty jsou poté hodnoceny společně s oxidem uhličitým jako skleníkové plyny.
F	Předpoklad (požadavek)	Množství emisí dopravy není přímo úměrné množství přepraveného nákladu ani počtu přepravených osob.
	Zohlednění	Metodika vychází z celkové spotřeby pohonných hmot u příslušného druhu dopravy. Přepravní výkony jsou použity k vyjádření poměrné spotřeby paliv jednotlivými druhy dopravy.

S pomocí této metodiky je možno kalkulovat emise jakýchkoliv polutantů za předpokladu znalosti naměřených emisních faktorů. Metodika je používána pro výpočty celkových emisí v ČR a ve všech krajích. Rozsah znečišťujících látek, jejichž emise jsou kalkulovány, je následující:

- látky přispívající k dlouhodobému oteplování atmosféry: oxid uhličitý (CO₂), metan (CH₄), oxid dusný (N₂O);
- látky s emisními limity danými legislativou: oxid uhelnatý (CO), oxidy dusíku (NO_x), uhlovodíky (C_xH_y) a pevné částice (PM);
- látky nelimitované s nepříznivými zdravotními účinky: oxid siřičitý (SO₂), olovo (Pb), polyaromatické uhlovodíky (PAH) a polychlorované dibenzodioxiny (PCDD) a dibenzofurany (PCDF).

Metodika rozděluje dopravní prostředky do celkem 23 kategorií. Při rozdělení se uplatnila následující kritéria: druh dopravy, používané palivo a vybavení vozidel účinnými katalyzátory. Ke každé kategorii jsou přiřazeny emisní faktory vyjádřené v g. kg⁻¹ paliva.

Tabulka 1 Kategorie pro kalkulaci emisí z dopravy:

Číslo	Označení	Popis kategorie
1	ID.B1	individuální doprava, benzínová osobní vozidla jednostopá
2	ID.B2	individuální doprava, benzínová osobní vozidla dvoustopá bez řízených katalytických systémů
3	ID.B3	individuální doprava, benzínová osobní vozidla dvoustopá s řízenými katalytickými systémy
4	ID.N	individuální doprava, naftová osobní vozidla dvoustopá
5	ID.LPG	individuální doprava, osobní vozidla jezdící na LPG
6	ID.CNG	individuální doprava, osobní vozidla jezdící na CNG
7	ID.SN	individuální doprava, osobní vozidla jezdící na směsnou naftu
8	AD.B	veřejná doprava, osobní benzínová vozidla
9	AD.N	veřejná doprava, osobní naftová vozidla
10	AD.LPG	veřejná doprava, osobní vozidla jezdící na LPG
11	AD.CNG	veřejná doprava, osobní vozidla jezdící na CNG
12	AD.SN	veřejná doprava, osobní vozidla jezdící na směsnou naftu
13	ND.B	benzínová nákladní vozidla (benzínové dodávky)
14	ND.LDV	naftová nákladní vozidla do 3,5 t
15	ND.HDV	naftová nákladní vozidla nad 3,5 t
16	ND.LPG	nákladní vozidla jezdící na LPG
17	ND.CNG	nákladní vozidla jezdící na CNG
18	ND.SN	nákladní vozidla jezdící na směsnou naftu
19	ŽD.N	železniční vozidla jezdící na naftu
20	ŽD.SN	železniční vozidla jezdící na bionaftu
21	VD.N	plavidla s naftovými motory
22	LD.LB	letadla spalující letecký benzín
23	LD.LP	letadla spalující letecký petrolej

Z 23 kategorií uvedených v tabulce 1 jsou vyčleněny kategorie ovlivněné rozdílnými kilometrickými proběhy, tzv. kategorie *kp* (tabulka 2). Jedná se o tyto kategorie:

Tabulka 2 Kategorie *kp* s rozdílnými kilometrickými proběhy:

Číslo	Označení	Popis kategorie
1	ID.B1	individuální doprava, benzínová osobní vozidla jednostopá
2	ID.B2	individuální doprava, benzínová osobní vozidla dvoustopá bez řízených katalytických systémů
3	ID.B3	individuální doprava, benzínová osobní vozidla dvoustopá s řízenými katalytickými systémy
15	ND.LDV	naftová nákladní vozidla do 3,5 t
16	ND.HDV	naftová nákladní vozidla nad 3,5 t

Pro každou z kategorií *kp* je vypočítána spotřeba paliva *i* (benzín u kategorií 1-3 a nafta u kategorií 15-16) a následně emise, postupem uvedeným v kapitole 3. Kilometrické proběhy musí být však nastaveny tak, aby součet spotřeb kategorií *kp* 1-3 byl shodný se spotřebou benzínu individuální dopravy, která se vypočítá z celkové spotřeby benzínu. Obdobně součet spotřeb kategorií *kp* 15-16 musí být shodný se spotřebou nafty silniční nákladní dopravy, která se vypočítá z celkové spotřeby nafty a přepravních výkonů silniční nákladní dopravy.

Vstupní data

Tabulka 3 Přehled vstupních dat pro metodiku výpočtů emisí z dopravy

Typ dat	Zdroj dat
Prodej pohonných hmot	Česká asociace petrolejářského průmyslu a obchodu (ČAPPO)
Spotřeba nafty v zemědělství	Výzkumný ústav zemědělské techniky (VÚZT)
Spotřeba bionafty	Sdružení výrobců bionafty
Přepravní výkony	Centrum dopravního výzkumu (CDV)
Počty silničních vozidel	Ministerstvo vnitra ČR (MV) – Registr vozidel
Intenzity dopravy na silniční síti ČR	Ředitelství silnic a dálnic (ŘSD) – celostátní sčítání dopravy
Počty přeletů ČR	Ministerstvo dopravy (MD) - Informační systém civilního letectví
Průměrná spotřeba vozidel	Emission Inventory Guidebook
Emisní faktory	Centrum dopravního výzkumu (CDV)
Fyzikální a chemické vlastnosti pohonných hmot	Výzkumný ústav palivo-energetického komplexu (VUPEK), Česká rafinářská a.s.

Nejvýznamnější parametr je průměrný emisní faktor každé kategorie vozidel, který je stanoven statistickým zhodnocením databáze měřených hodnot emisních faktorů. V silniční dopravě je k dispozici rozsáhlý soubor naměřených emisí nových i starších vozidel v různých jízdních režimech, které jsou statisticky zpracovávány. K silniční dopravě patří celkem 18 kategorií z celkově sledovaných 23 (tabulka 1). V současné době databáze počítá 4 statistické parametry: aritmetický průměr, vážený průměr, pivotovou polosumu a medián. Pro emisní výpočty jsou většinou používány vážené průměry, přičemž váhy odpovídají počtu měření a také rozšíření tovární značky vozidla. Jsou-li k dispozici rozdělené emisní faktory podle režimu jízdy, vychází se z poměrů dálničního, silničního a městského režimu. Pro nedostatek dat emisních faktorů směsné nafty je přejímán poznatek, že směsná nafta produkuje 80 % emisí CO a VOC, 110 % emisí NO_x a 40 % emisí PM oproti klasické naftě.

V letecké dopravě se vychází ze zastoupení jednotlivých fází letu. Pro detailní zhodnocení je rozlišováno celkem 9 stavů provozu (Kalivoda et al., 1998): start, rozjezd, vzlet, stoupání, vlastní let v letové hladině *x*, sestup, přistání, dojezd a pozemní operace. Tyto provozní stavy jsou v praxi shrnuty do 2 základních režimů:

- režim LTO (vzlety a přistání)
- režim CRUISE (let v konstantní letové hladině *x*).

Emisní faktory jsou uváděny pro každý režim zvlášť. Pro dosažení do rovnice 5 se využívá vážený průměr, při respektování zastoupení délky jednotlivých režimů na celém letu. Z celkového počtu 30 značek bylo vybráno celkem 20. Toto vybrané spektrum odráží nejběžnější značky letounů, které mohou statisticky ovlivnit průměry. Emisní faktory používané v současné době pro vybrané znečišťující látky (vlastní databáze emisních faktorů sestavená s dostupných datových zdrojů) jsou shrnuty v následující tabulce.

Tabulka 4 Emisní faktory silniční dopravy

Kategorie	CO ₂	CO	NO _x	NM VOC	PM	PAH
	g.kg ⁻¹ paliva					μg.kg ⁻¹ paliva
ID.B1	3183	603,0	4,5	336,0	-	131
ID.B2	3183	210,9	28,7	35,4	-	247
ID.B3	3164	14,3	4,2	2,2	-	191
ID.N	3308	8,3	14,7	1,8	1,3	1406
ND.B	3183	177,0	34,7	46,6	-	378
ND.LDV	3304	24,5	14,6	2,5	2,7	1601
ND.HDV	3138	19,7	35,1	4,8	1,1	242

Postup výpočtů

Metodika je kombinací výpočtů ze spotřeby pohonných hmot (pro všechny kategorie) a výpočtů z ujetých vzdáleností (pro vybrané kategorie v tabulce 2, označené kp). Pro výpočty ze spotřeby se používá termín „top down“, tj. „shora“, pro výpočty z ujetých vzdáleností vozidel se používá termín „bottom up“, tj. „zdola“. Princip „bottom up“, je možno uplatnit pouze v silniční dopravě.

Prvním krokem je výpočet spotřeby paliva i (tj. benzín, nafta, LPG, CNG a směsná nafta) pro každou kategorii vozidel k. Od množství spotřebovaného paliva i se odečte spotřeba ostatních mobilních zdrojů (zemědělství, armáda, stavební stroje, domácnosti). Zbývající hmotnost paliva slouží pro výpočet spotřeby paliva i kategorií vozidel k za pomoci speciálních distribučních vztahů.

Stejný údaj – spotřeba paliva i kategorií k – se u kategorií kp počítá metodou „bottom up“, tj. z ročních kilometrických proběhů vozidel. Tento výpočet probíhá souběžně s výpočtem spotřeby popsané v předchozím odstavci. Pro výpočet této spotřeby se používá speciální model do kterého se dosazují hodnoty průměrného ročního kilometrického proběhu vozidla kategorie kp tak, aby poměr proběhů byl v souladu s poměrem těchto vozidel v provozu a také aby součet spotřeb kategorií kp vypočítaných z proběhů se shodoval se spotřebou vypočítanou metodou „top down“.

Vypočítané spotřeba paliva i kategorií vozidel k se následně vynásobí průměrným emisním faktorem polutantu p kategorie vozidel k, čímž získáme celkové emise polutantu p kategorie vozidel k. Tyto emise se finálně sečtou podle druhu dopravy: individuální automobilová, silniční veřejná osobní, silniční nákladní, autobusy MHD, železniční, vodní a letecká doprava.

Závěr

Metodika je vhodná především pro stanovení emisí na celostátní a regionální úrovni. Pro lokální úroveň (tedy hodnocení emisí v okolí komunikací, zástavy, apod.) se využívá intenzita a dynamická skladba dopravy a emisní faktory v g.km⁻¹, které jsou v databázi emisních faktorů CDV rovněž obsaženy.